

Przewodnik po Modelu Objawy-Kompetencje-Cechy

Wprowadzenie

Psycholog diagnozujący osobowość i funkcjonowanie emocjonalne dzieci i młodzieży ma do dyspozycji wiele modeli teoretycznych oraz liczne narzędzia do pomiaru zmiennych wyróżnianych w tych modelach. Intensywnie rozwijająca się psychologia ciągle dostarcza nowych narzędzi i modeli. Z jednej strony takie bogactwo jest cenne, ponieważ umożliwia psychologowi dokonanie wyboru modelu i narzędzi najlepiej dopasowanych do danego problemu. Z drugiej jednak strony – taka różnorodność sprawia, że to na barkach psychologa diagnosty leży ciężar nie tylko wyboru odpowiednich narzędzi, ale również synchronizowania uzyskiwanych w nich informacji w spójny obraz osoby diagnozowanej. Nie jest to proste, ponieważ różne modele i narzędzia często nie są spójne i koncentrują się na jednym wycinku funkcjonowania dzieci i młodzieży.

Aby ułatwić pracę psychologa diagnosty, Ciecuch ze współpracownikami (2023a, 2023b) stworzyli model osobowości, który jest swego rodzaju matrycą i syntezą różnych zmiennych osobowościowych. Został on nazwany Modelem Objawy-Kompetencje-Cechy (Model OKC) i opisany w dwóch podręcznikach:

Objawy-Kompetencje-Cechy. Całościowa diagnoza osobowości. Koncepcja i pomiar (Ciecuch i in., 2023b) oraz *Objawy-Kompetencje-Cechy. Całościowa diagnoza osobowości. Podręcznik diagnosty* (Ciecuch i in., 2023a). Do pomiaru wszystkich zmiennych wyróżnionych w modelu została stworzona Bateria Objawy-Kompetencje-Cechy (Bateria OKC), która umożliwia całościową diagnozę osobowości. Diagnozę tę można przeprowadzić w Aplikacji Objawy-Kompetencje-Cechy (Aplikacja OKC), do której placówka zatrudniająca psychologów może uzyskać bezpłatny dostęp po podpisaniu porozumienia z Ośrodkiem Rozwoju Edukacji i przejściu szkolenia na temat modelu, diagnozy i aplikacji. Niniejszy materiał jest krótkim przewodnikiem po Modelu OKC oraz całościowej diagnozie osobowości prowadzonej za pomocą Baterii OKC. Szczegółowe informacje o modelu oraz diagnozie można znaleźć

w wymienionych powyżej podręcznikach, które można bezpłatnie pobrać z Aplikacji OKC.

Model Objawy-Kompetencje-Cechy

Model OKC został skonstruowany w taki sposób, aby wykorzystać aktualną wiedzę na temat osobowości do praktyki diagnostycznej. W związku z tym:

1. zostały wyróżnione podstawowe zbiory zmiennych opisujące osobowość, nazwane „warstwami osobowości”, które są istotne w kontekście szkolnym;
2. w ramach każdej warstwy zostały zidentyfikowane podstawowe wymiary opisujące funkcjonowanie w danym obszarze, przy czym celem było znalezienie najbardziej podstawowych wymiarów, które opisują funkcjonowanie każdego ucznia;
3. w macierzy wyznaczonej podstawowymi wymiarami zostały zidentyfikowane kluczowe zmienne psychologiczne opisujące funkcjonowanie w danym obszarze.

Powyższy opis może się wydać nieco abstrakcyjny, dlatego w celu jego lepszego zrozumienia posłużmy się metaforą map. Wyobraźmy sobie kogoś, kto nic nie wie o Ziemi i podróżuje przez świat jakimś magicznym, szybkim, latającym pojazdem. Widzi zmieniające się krajobrazy, przyrodę i klimat. Czasem jest to krajobraz lądowy, a czasem nagle zmienia się w morski, czasem takie zmiany zachodzą szybko, a czasem długo nie następuje żadna zmiana. Czasem długa podróż nie wiąże się ze zmianą klimatu, a innym razem podróż równej długości zmienia klimat diametralnie. Czasem podróż wiąże się ze zmianą pory dnia, a czasem – mimo trwania podróży – ciągle jest ta sama pora, na przykład ciągle wschód słońca. To zróżnicowanie może naszego wyobrażonego podróżnika oszołamiać i sprawiać wrażenie zupełnie nieprzewidywalności i chaosu. Jednak wiele tych różnorodnych doświadczeń mogłoby zostać uporządkowanych znajomością mapy oraz kilku podstawowych prawideł geograficzno-fizycznych, będących jej podstawą. Znaczną część zróżnicowania świata, obserwowaną przez naszego metaforycznego podróżnika, można dość łatwo zilustrować na różnego rodzaju mapach. Gdyby podróżował z mapą fizyczną w rękę, wiedziałby, kiedy krajobraz lądowy zamieni się w morski,

kiedy zobaczy wody oceanu, a kiedy ląd i wyspy. Gdyby spojrział na mapy obrazujące roślinność, wiedziałby, kiedy krajobraz leśny zamieni się w rolniczy czy pustynny lub odwrotnie. A jeśli spojrzalby na mapę z siecią południków i równoleżników, zobaczyłby, że poruszanie się po jedynych liniach sprawia, że zmienia się pora dnia, a po innych – pora roku. Co więcej, wiedziałby również, że w pewnym rodzaju podróży będzie poruszał się wraz ze słońcem i ciągle będzie ta sama pora dnia. Różne pożytki z mapy, w tym te wymienione powyżej, są dla nas oczywiste, choć jej wynalezienie i doskonalenie było trudne i długotrwałe. Dzisiaj, dysponując schematem mapy, posługując się siecią południków i równoleżników, możemy łatwo opisać wiele zjawisk – od geograficznych przez biologiczne aż do politycznych i historycznych. Mamy bowiem wiele różnych rodzajów map, które przedstawiają różne zjawiska, ale wszystkie one są organizowane przez ten sam schemat.

Model OKC jest właśnie takim zestawem zsynchronizowanych map, które opisują różne zjawiska z obszaru szeroko rozumianej osobowości. Został on zbudowany na bazie Kołowego Modelu Osobowości Strusa, Ciecucha i Rowińskiego (2014; Strus, Ciecuch, 2017), który wykazał swój integracyjny potencjał w różnych obszarach psychologii, w tym m.in. psychologii osobowości (Ciecuch, Strus, 2021; Strus i in., 2022), społecznej (Rogoza i in., 2022) czy klinicznej (Strus i in., 2021). W związku z tym został wykorzystany do konstrukcji Modelu OKC (Ciecuch i in., 2023b).

Kołowy Model Metacech Osobowości jest swego rodzaju schematem mapy, który można wykorzystywać do konstruowania różnych map. Mapy opisują bowiem różne zjawiska i powstają w różnych celach – inne treści znajdują się na mapie, która służy do poruszania się transportem publicznym, inne na mapie, którą posługujemy się w czasie podróży samochodem, a zupełnie inne na mapie, która jest wykorzystywana do poszukiwania bogactw naturalnych. Jakże zatem treści warto zmapować w obszarze osobowości dzieci i młodzieży w kontekście szkolnym? W Modelu OKC wyróżniono trzy zbiory takich treści, nazywane warstwami osobowości.

1. Pierwszą warstwą są Objawy dobrostanu i problemów ze zdrowiem emocjonalno-społecznym. Poziom dobrostanu oraz występowanie Objawów problemów ze zdrowiem emocjonalno-społecznym są traktowane jako wskaźniki ogólnej kondycji psychicznej dziecka i dorastającego,

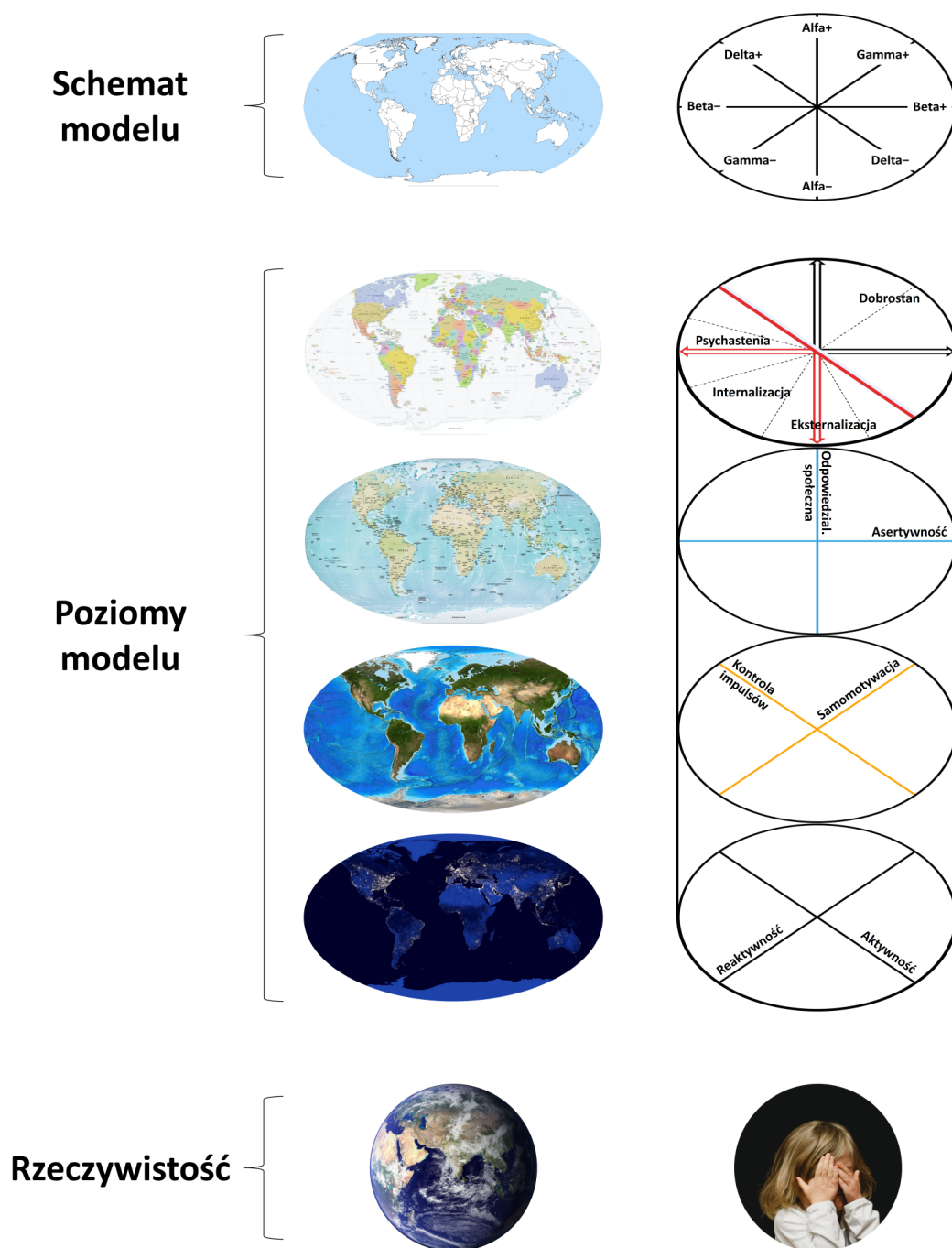
natomiast wzmacnianie dobrostanu oraz zapobieganie lub przeciwdziałanie problemom jest celem oddziaływań profilaktycznych i postdiagnostycznych. Wyróżnione zostały trzy aspekty dobrostanu oraz po trzy aspekty trzech rodzajów problemów ze zdrowiem emocjonalno-społecznym (problemów eksternalizacyjnych, internalizacyjnych oraz psychastenicznych), co łącznie daje 12 zmiennych w tej warstwie. Mierzone zmienne zostały wymienione w tabeli 1. Ta warstwa, będąca teoretyczną podstawą badań przesiewowych, została omówiona w Module 3.

2. Drugą warstwą są Kompetencje osobowościowe, których wykształcenie jest przedmiotem oddziaływań profilaktycznych i postdiagnostycznych. Zostały wyróżnione dwa submodele: model samoregulacji emocjonalno-motywacyjnej (opisujący funkcjonowanie zadaniowe) oraz model funkcjonowania społecznego (opisujący funkcjonowanie interpersonalne). W każdym z modeli zostały wyróżnione dwa ortogonalne wymiary Kompetencji osobowościowych. W modelu intrapersonalnym są to: Kontrola impulsów oraz Samomotywacja, a w modelu interpersonalnym są to: Odpowiedzialność społeczna oraz Asertywność. W każdym wymiarze zostały wyróżnione po trzy aspekty, co również daje 12 zmiennych w tej warstwie. Zostały one wymienione w tabelach 2. oraz 3. Ta warstwa osobowości jest omówiona w Materiale 2.
3. Trzecią warstwą są Cechy temperamentu, które są względnie trwałym kontekstem kształtowanych kompetencji emocjonalno-społecznych. W submodelu temperamentu wyróżnione zostały dwa ortogonalne wymiary (Reaktywność i Aktywność), bieguny obu wymiarów (w przypadku Reaktywności są to: Wrażliwość vs Wytrzymałość, a w przypadku Aktywności są to: Dynamiczność vs Inercyjność) oraz trzy aspekty każdego bieguna, co łącznie również daje 12 zmiennych w tej warstwie. Mierzone zmienne zostały wymienione w tabeli 3. Pewne profile cech temperamentu ułatwiają kształtowanie określonych kompetencji emocjonalno-społecznych, a inne profile utrudniają, zatem wiedza o tak skonceptualizowanym temperamencie jest kluczowa dla efektywności

odziaływań profilaktycznych i interwencyjnych. Ta warstwa osobowości jest omówiona w Materiale 3.

Rysunek 1. przedstawia metaforę różnego rodzaju map, które są odpowiednikiem wyróżnionych warstw osobowości. Każda z map opisuje zupełnie inne zjawiska, ale wykorzystuje ten sam schemat i te same reguły (na przykład sieć południków i równoleżników). Podobnie, każda z warstw osobowości dotyczy innego rodzaju zjawisk, ale są one opisane według podobnego schematu i podobnych reguł.

Rysunek 1. Mapy jako metafora warstw osobowości w Modelu Objawy-Kompetencje-Cechy

Źródło: Ciecuch, J., Strus, W., Skimina, E. (2023). *Objawy-Kompetencje-Cechy. Całościowa diagnoza osobowości. Podręcznik diagnosty*. Instytut Psychologii, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, s. 139.

<Tekst alternatywny: Rysunek przedstawia 4 różne rodzaje map, które są odpowiednikami wyróżnionych warstw osobowości. Każda z map opisuje zupełnie inne zjawiska, ale wykorzystuje ten sam schemat i te same reguły.>

Zestawienie mierzonych zmiennych w Baterii Objawy-Kompetencje-Cechy

Zmienne wyróżnione w Modelu OKC zostały zoperacjonalizowane w sposób dostosowany do następujących grup wiekowych: (a) 1–3 lata; (b) 4–6 lat; (c) 7–9 lat; (d) 10–12 lat; (e) 13–15 lat; (f) 16–25 lat. Narzędzia w formie samoopisowej są dostępne dla badanych, począwszy od 7 lat. Dla wszystkich grup wiekowych możliwa jest diagnoza w wersji opisu obserwatora: nauczyciela i rodzica.

Narzędzia są dostępne w formie papierowej oraz w Aplikacji OKC, synchronizującej całościową diagnozę dobrostanu, funkcjonowania emocjonalno-społecznego i temperamentu. W aplikacji znajdują się też podręczniki oraz wszystkie materiały postdiagnostyczne.

W tabelach 1–4 znajdują się listy zmiennych mierzonych w kolejnych grupach wiekowych.

Tabela 1. Zmienne główne oraz ich aspekty w warstwie Objawów dobrostanu i problemów mierzone Baterią Objawy-Kompetencje-Cechy

Zmienna z warstwy Objawy dobrostanu i problemów	Przedział wiekowy						
	1	1–3	4–6	7–9	10–12	12–15	16–25
Dobrostan		x	x	x	x	x	x
Dobrostan społeczny				x	x	x	x
Dobrostan holistyczny				x	x	x	x
Dobrostan osobisty				x	x	x	x
Problemy eksternalizacyjne		x	x	x	x	x	x
Nadaktywność i impulsywność				x	x	x	x
Agresja bezpośrednia				x	x	x	x
Zachowania antyspołeczne				x	x	x	x
Problemy internalizacyjne		x	x	x	x	x	x
Nieufność-ksobność				x	x	x	x
Lęk-depresja				x	x	x	x
Zahamowanie społeczne				x	x	x	x
Problemy psychasteniczne		x	x	x	x	x	x
Anhedonia				x	x	x	x
Submisyjność				x	x	x	x
Kompulsywność				x	x	x	x

Tabela 2. Zmienne główne oraz ich aspekty w warstwie Kompetencji osobowościowych w zakresie emocjonalno-społecznym (interpersonalnym) mierzone Baterią Objawy-Kompetencje-Cechy

Zmienna z warstwy Kompetencje osobowościowe w obszarze emocjonalno- społecznym	Przedział wiekowy						
	1	1–3	4–6	7–9	10–12	12–15	16–25
Odpowiedzialność społeczna			x	x	x	x	x
Empatia vs Egocentryzm				x	x	x	x
Wspólnotowość vs Antagonizm				x	x	x	x
Uczciwość vs Amoralność				x	x	x	x
Asertywność			x	x	x	x	x
Samoakceptacja vs Poczucie niższości				x	x	x	x
Sprawczość vs Bezradność				x	x	x	x
Inicjatywa vs Uległość				x	x	x	x

Tabela 3. Zmienne główne oraz ich aspekty w warstwie Kompetencji osobowościowych w zakresie emocjonalno-motywacyjnym (zadaniowym) mierzone Baterią Objawy-Kompetencje-Cechy

Zmienna z warstwy Kompetencje osobowościowe w obszarze emocjonalno- społecznym	Przedział wiekowy						
	1	1–3	4-6	7–9	10–12	12–15	16–25
Samomotywacja vs Dyfuzyjność			x	x	x	x	x
Zdecydowanie vs Prokrastynacja				x	x	x	x
Wytrwałość vs Rezygnacja				x	x	x	x
Orientacja przyszłościowa vs Ruminacja				x	x	x	x
Kontrola impulsów			x	x	x	x	x
Zahamowanie				x	x	x	x
Elastyczna samokontrola				x	x	x	x
Impulsywność				x	x	x	x

Tabela 4. Zmienne główne oraz ich aspekty w warstwie Cech temperamentu mierzone Baterią Objawy-Kompetencje-Cechy

Zmienna z warstwy Cechy temperamentu	Przedział wiekowy						
	1	1–3	4–6	7–9	10–12	12–15	16–25
REAKTYWNOŚĆ	x	x	x				
Wrażliwość				x	x	x	x
Pobudliwość				x	x	x	x
Perseweratywność				x	x	x	x
Lękliwość				x	x	x	x
Wytrzymałość					x	x	x
Odporność				x	x	x	x
Sprężystość				x	x	x	x
Pozytywne usposobienie				x	x	x	x
AKTYWNOŚĆ	x	x	x				
Dynamiczność				x	x	x	x
Żwawość				x	x	x	x
Labilność				x	x	x	x
Poszukiwanie doznań				x	x	x	x
Inercyjność					x	x	x
Statyczność				x	x	x	x
Permanentność				x	x	x	x
Rytmiczność				x	x	x	x

Bibliografia

- Cieciuch, J., Strus, W. (2017). *The Two-Factor Model of personality*. W: V. Zeigler-Hill, T. Shackelford (red.), *Encyclopedia of Personality and Individual Differences* (s. 1–16). Springer International Publishing AG. DOI: 10.1007/978-3-319-28099-8_2129-1
- Cieciuch, J., Strus, W., Skimina, E. (2023a). *Objawy-Kompetencje-Cechy. Całościowa diagnoza osobowości. Podręcznik diagnosty*. Instytut Psychologii, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Cieciuch, J., Strus, W., Skimina, E., Ponikiewska, K., Rogoza, R., Topolewska-Siedzik, E., Skoczeń, I., Rymarczyk, K., Jasiński, B. (2023b). *Objawy-Kompetencje-Cechy. Całościowa diagnoza osobowości. Koncepcja i pomiar*. Instytut Psychologii, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Rogoza, R., Cieciuch, J., Strus, W. (2022). Narcissistic Isolation and Enmity Concept: Disentangling the blue and dark face of vulnerable narcissism. *Journal of Research in Personality*, 96, 104167. DOI: 10.1016/j.jrp.2021.104167
- Strus, W., Cieciuch, J. (2017). Towards a synthesis of personality, temperament, motivation, emotion and mental health models within the Circumplex of Personality Metatraits. *Journal of Research in Personality*, 66, 70–95. DOI: 10.1016/j.jrp.2016.12.002
- Strus, W., Cieciuch, J., Rowiński, T. (2014). The Circumplex of Personality Metatraits: A synthesizing model of personality based on the Big Five. *Review of General Psychology*, 18(4), 273–286. DOI: 10.1037/gpr0000017
- Strus, W., Łakuta, P., Cieciuch, J. (2021). Anankastia or Psychoticism? Which one is better suited for the fifth trait in the pathological Big Five: Insight from the Circumplex of Personality Metatraits perspective. *Frontiers in Psychiatry*, 12, article 648386. doi: 10.3389/fpsy.2021.648386
- Strus, W., Ponikiewska, K., Cieciuch, J. (2022). Reactivity and Activity as dimensions capturing both energetic and temporal aspects of behavior: Towards a new model based on the Regulative Theory of Temperament. *Personality and Individual Differences*, 188, 111434. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.111434>